

„Egymásra hangolva”

BARNA KÁROLYNÉ

Szent István Katolikus Általános Iskola, Szatymaz

vimoncsi@freemail.hu

1. Bevezetés

A szatymazi Szent István Katolikus Általános Iskolában – befogadó iskolaként – nagyon eltérő nyelvi fejlettségű gyerekekkel találkozunk első osztályban. Nagy hangsúlyt helyezünk a kollégáimmal az anyanyelvi felzárkóztatásra – beszédfejlesztő gyakorlatokon keresztül. Ezek a játékos feladathelyzetek komplex képességfejlesztést és személyiségfejlesztést is jelentenek, hiszen több mint 30 éves tanítói munkám során egyre inkább tapasztalom, hogy az iskolába kerülő gyerekeket meg kell tanítanunk egymás elfogadására és tiszteletére is. Még akkor is, ha többségük korábban a helyi óvodába járt, és csoporttársak, de legalábbis óvodatársak voltak 3-4 éven keresztül. Az iskolai közegben új hierarchiák alakulnak ki, a státuszharok során számos konfliktushelyzetet kell megoldanunk. Ezen túl az integrált nevelés-oktatás megvalósítása során egyre több képességdeficitességgel foglalkozunk, az ő fejlesztésükre is alkalmasak ezek a játékos feladathelyzetek. A kórusban a társak is segítik a beszédbátorság fejlődését, növekszik a tanulók önbizalma. Ezek a beszédfejlesztő gyakorlatok felszabadítják a gyerekeket, valamint egymásra is kell figyelniük ahhoz, hogy szépen hangozzék a több szólamban megszólaltatott gyermekvers vagy mondóka. Igyekszem olyan játékos helyzeteket teremteni, amelyek a nyelvi képességek fejlődését is elősegítik, hiszen a nyelvi játékok során a ritmusérzékük, koncentrálókéességük, memóriájuk és a szókincsük is fejlődik. Ezeket a gyakorlatokat szívesen alkalmazom tanórákon is, akár az óra elején bemelegítésként – a szünet eseményeinek lecsillapításaként – vagy óra közben, hogy felélénkítsem őket, míg az óra végén inkább lazításként, örömforrásként használok a gyakorlatokat. Gazdag mondókakincsünk felhasználásával észrevétlenül vezetem be őket a gyermekirodalmi alkotások világába, amelyeket később dramatizálva is elő tudunk adni egy-egy iskolai rendezvényen vagy tanórán kívüli foglalkozáson. Ezek – a többszólamúság gyakorlásán túl – érzelmek kifejezésére, hangerőváltás gyakorlására is alkalmasak, hiszen ilyenkor szabad kiabálni az órán. Ezt (ellenőrzött körülmények között) nagyon élvezik a tanulók. Szívesen használok a kortárs énekesek – Palya Bea, Gryllus

Vilmos – gyerekeknek szánt alkotásait is, amelyek alkalmasak mimetikus gyakorlatokra vagy érzékenyítésre. A sikeres felnőtté válás és a társadalomban való helytállás egyik alappillére, hogy tudjunk egymással együtt dolgozni, tudjunk egymáshoz alkalmazkodni, vagyis a felnőtt élet során is szükségünk van arra, hogy „egymásra tudjunk hangolódni”. Ezt tudom elősegíteni kollégáimmal az iskolai életük alatt a beszédfejlesztő gyakorlatokkal.

2. Gyakorlatok a gyerekek egymásra hangolódásához

Weöres Sándor: Olvadás

Csipp, csepp, egy csepp,
öt csepp, meg tíz.

Olvad a jégcsap, csepereg a víz.

Az első sikerélményt ezzel a mondókéval szoktam megadni a gyerekeknek, hiszen általában ismerik ezt a verset az óvodából. Jól ritmizálható, így a ritmusérzék fejlesztésére is alkalmas. A közös versmondás örömteli élményét segítem ritmustapssal, dobbantással, sorbújtatással. A gyakorlatot állva végezzük. Az első sort hangosan mondjuk, a második sort némán, csak magunkban, a harmadik sor első felét újra hangosan, majd megint némán. A közös osztálygyakorlatok után kezdjük a többszólamúság megtanulását. Először a pedagógus mintát ad a gyerekeknek. Itt lehet egy ügyesebb gyereket választani, akivel végrehajtják a gyakorlatot, amíg az osztály figyel. Kezdetben a tanár a vezérszólam (a mondóka szövegét mondja), a segítő gyerek az aláfestő szólam (csipp, csepp ismételtetése). Majd a mintát átveszi az osztály. Ilyenkor az aláfestő szólamot a gyerekek mondják, a tanító pedig a mondóka szövegét. Ha már biztosan megy, akkor az osztály lesz a vezérszólam, a pedagógus pedig az aláfestés. Ezután két csoportra osztom az osztályt. A vezérszólam mondja a mondókát egyenletes ütemben, az aláfestő szólam folyamatosan mondja párhuzamosan, hogy „csipp, csepp, csipp, csepp...” A vezérszólamnak figyelnie kell a mondóka ritmusára. Ennél a gyakorlatnál a két szólam nem egyszerre kezd, hanem az aláfestő szólam kezd a csipp, csepp váltogatását, majd négyszeri ismétlés után belép a vezérszólam. A tanár kezdetben segíti a szólamokat. Később azzal is változatosabbá lehet tenni a játékot, hogy az aláfestő szólamból egy gyerek kezd a csipp, csepp mondását, majd láncban bekapcsolódnak a szólamba a társai, egyre duzzadva, erősödve, és a vezérszólam az aláfestő szólam utolsó tanulója után lép be a mondókéval, és válik ketté a két szólam. Tovább nehezítve a feladatot a

gyerekek a versmondás alatt ellentétesen mozgathatják a tenyerüket. Ezt behajlított könyökkel ellentétes tenyértartással végezhetik egyenletes ütemben, makacs ritmusként. Lehet színesíteni a gyakorlatot az aláfestő szólamban: állva és guggolva. A csipp szóra áll a gyerek, a csepp szóra guggol kartámasz nélkül. Az aláfestő szólamot szét is lehet bontani úgy, hogy csak a csipp szót mondja egy részük, a másik részük pedig csak a csepp szót. Fontos, hogy a befejezést is megtanulják a gyerekek. Ezt következetes gyakorlással sikeresen tudják elsajátítani, ami hasonló helyzetben már automatikussá válik. Én karmesterjelzéssel szoktam ebben segíteni. Biztos vagyok benne, hogy kollégáim még számos variációt tudnak kitalálni ehhez a gyakorlathoz; érdemes a gyerekeket is bevonni az ötletek gyűjtésébe. Nagy élmény az együttes játék gyerekeknek, felnőtteknek egyaránt.

Illyés Gyula: Mozdony

Ssh-sszh, beh
sok súly!
Meg se
mozdul!
Friss sze-
net, ha
bekapok:
messze,
messze
szaladok,
szaladok...

Ezt a verset már első osztályban, szeptemberben megtanítom a gyerekeknek. Egyrészt az s-sz hangok helyes ejtésének gyakorlására is alkalmas, másrészt mimetikus mozgással élenkítő, megmozgató gyakorlat, amit szívesen játszunk együtt. Először közösen mozdonykereket formálva a testünk mellett, meghajlított karunkkal ellentétesen mozogva, lassú mozgással, fújtatva indítjuk a szerelvényt, majd felgyorsulva a karunkkal és helyben futva utánozzuk a gyorsan tovaszaladó vonatot. Több szólamban a vezérszólam mondja a verset, az aláfestő szólam pedig fújtat alatta s-sz hangokat váltogatva, fokozatosan gyorsulva, alkalmazkodva a vezérszólamhoz.

Weöres Sándor: Regélő

Három görbe legényke, róka rege róka,
Tojást lopott ebédre, róka rege róka,

Lett belőle rántotta, róka rege róka,
A kutya lerántotta, róka rege róka.
Egyik szidta gazdáját, róka rege róka,
Másik meg a fajtáját, róka rege róka,
Harmadik az ükapját, róka rege róka,
Hozzávágta kalapját, róka rege róka.

A csoportot kétfelé osztom. Az egyik szólam mondja a verset, a másik szólam folyamatosan mondja azt, hogy „róka rege, róka rege, róka rege...”. Az első szólam, mintha kikiáltó lenne, elmeséli a történetet kiáltva, népies stílusban. A másik csoport középhangerővel mondja a szólamát egyenletes ütemben. Figyel a vezérszólamra, mert amikor az utolsó sorhoz érnek a kikiáltók, akkor az első szólam és a második szólam együtt mondja az utolsó sort, és karlendítéssel utánozzák a bosszús mozdulatot.

A karmester a tanár, aki indítja a gyakorlatot. Fontos, hogy megtanulják a gyerekek, hogy csendből indulunk. A gyakorlat megtanítása során először az osztály az aláfestő szólam, a vezérszólam a tanár. A gyakorlat során az aláfestő szólam kezd, 4-szer mondja a szólamát önállóan, addig a vezérszólam felkészül az indításra. A 4. után kezdi a kikiáltást. Ennél a gyakorlatnál figyelniük kell a feszes ütemtartásra, a kis szünetekre, és arra is, hogy a népies hangzásnál az utolsó szótagot kicsit elnyújtva mondjuk. A begyakorlás során a vezérszólamot is megtanulja az osztály, először kivetített szöveggel, majd emlékezetből. A tanár az aláfestő szólam. A szólamgyakorlatok után lehet az egymásra hangolást kezdeni. Először a vezérszólamnak szoktam segíteni. Ekkor még az aláfestők el szoktak bizonytalanodni, nem baj, utána nekik segítek. Néhány nekifutás után együtt örülünk a sikeres ráhangolódásnak. Ezt tovább lehet fejleszteni mozgással, ritmustapssal a végén „róka rege róka” (titi-titi-TÁ-TÁ) alatt, ami nagy koncentrációt igényel.

Weöres Sándor: Kutya-tár

Harap-utca három alatt
Megnyílott a kutya-tár,
Síp-pal-dobbal megnyitotta
Kutyafülű Aladár.
Kutya-tár! Kutya-tár!
Kutyafülű Aladár!

Hús forintért tarka kutya,
Tízért fehér kutya jár,
Törzs-vevőknek öt forintért

Kapható a kutya már.
Kutya-tár! Kutya-tár!
Kutyafülű Aladár!

Az előzőekben említett betanítási sorrendet követve lehet ezzel a verssel is játszani. Itt az aláfestő szólam a „kutya-tár” szavakat ismételteti, a Kutyafülű Aladárt pedig közösen mondja a vezérszólammal. A vezérszólam a verset kikiáltóként mondja, az aláfestő szólam pedig monoton hangon ismételteti a szavait. A gyerekek szívesen játszanak a hangjukkal. Itt egy-egy gyereknek lehet kutyahangot (vau, vau) is megszólaltatni, amely színesíti a közös hangzást. Ennek szabályosságát közösen találjuk ki a gyerekekkel. Lehet a sor végén egy ugatás, lehet csak a második versszaknál – több gyereket is bevonva –, ha a csoportlétszám engedi. Ez a gyakorlat jól fejleszti a megosztott figyelmet. Ugyanakkor szerepjátékra is lehetőséget ad, hiszen „állatbőrbe bújhatnak” az ugatás kapcsán. Itt el szokta kapni a hév a gyerekeket, tehát fontos, hogy megértsék, hogy a játék csak akkor élvezetes, ha betartjuk a mértéket. Ezt a gyakorlatot jutalomjátéknak is szoktam alkalmazni egy-egy jól sikerült tanóra végén. A kutyaugatást is lehet motivációs eszközként alkalmazni: remek nevelő hatása van.

Palya Bea: Szaladnak a madarak a tetőn

Szaladnak a madarak a tetőn
Szaladnak a madarak a tetőn
Szaladnak a madarak a tetőn
Szaladnak a madarak a tetőn
Leverik a cserepeket, beázik a ház
Leverik a cserepeket, beázik a ház

Osonnak a macskák a tetőn
Osonnak a macskák a tetőn
Osonnak a macskák a tetőn
Osonnak a macskák a tetőn
Leverik a cserepeket, beázik a ház
Leverik a cserepeket, beázik a ház

Szökken a menyét a tetőn
Szökken a menyét a tetőn
Szökken a menyét a tetőn
Szökken a menyét a tetőn
Leverik a cserepeket, beázik a ház
Leverik a cserepeket, beázik a ház

(https://www.youtube.com/watch?v=O_-0byCboeE. Letöltés: 2020. 05. 05.)

Ezt a dalt – a hozzá tartozó mozgással – érzékenyítésre használok a gyerekeknél. Első osztályomnál figyeltem meg, hogy egy-egy körjátéknál, népi gyermekjátéknál vannak olyan gyerekek, akik nem szívesen fogják meg a másik kezét, vagy nem szívesen érintik meg a másik gyereket. Ez nem kifejezetten csak peremhelyzetű gyerekek esetén fordul elő egyes gyerekek részéről, hanem rendezetlen konfliktus esetén is. Párban állnak a gyerekek, az egyik háttal áll a másiknak – karnyújtásnyira. Ilyenkor igyekszem először én is úgy párt választani, hogy a kevésbé népszerű gyerekekkel dolgozom. A dal dallama egyszerű – nem fontos az eredeti dallammal megtanulni –, mi is kitalálhatunk néhány hang váltogatásával dallamot. A mozgás, érintés a lényeges. A gyerekek álljanak egymás mögött! A dal éneklése alatt a háttal álló gyerek passzív, a mögötte álló gyerek végzi az érintéseket az előtte álló gyerek hátán. A madarak szaladgálását föl-le mozgással érzékelteti az aktív gyerek a passzív gyerek hátán, az ujjai lépegetést utánzó mozdulatával. A cserepek összetörését pedig tenyérütögetéssel jelzi, ellentétes mozgással a háton. A macskák osonásánál karommozdulatokkal lassan, megfontoltan játszik a gyerek hátán a mozgást végző társ, majd a cseréptörésnél a már ismert mozdulatot végzi. A menyét szökkenését szökkenő mozdulattal és nyíló-csukódó ujjmozgással (kisujjtól gyors láncszerű csukódással mutatóujjig) utánozva, váltakozó függőleges irányú mozdulatokkal imitálva végzi a gyerekháton az aktív tanuló. Végül újra cseréptörés. Fontos, hogy a gyerekek ne okozzanak fájdalmat a másiknak. Ez a játék egymás tiszteletére neveli őket. Szerepcserével folytatható a gyakorlat.

3. Érzékenyítés testnevelésórán

A gyerekek párban végzik a gyakorlatot. Az egyik gyerek hason fekszik, karjai kétoldalt kinyújtva, lábai párhuzamosan egymás mellett. A másik gyerek merőlegesen, deréktájon, a két térdén támaszkodik mellette. A gyakorlathoz labdát használunk. Ehhez magnó a segédeszközöm. Először csak relaxációs (Chopin: Spring Waltz) zenével gyakoroljuk, amely hallgatása során a labdát saroktól fölfelé fejig, majd vissza az egyik karján, majd a másik karján át, újra a sarkáig görgeti a térdelő gyerek. Fontos megértetni velük, hogy vegyék át a zene ritmusát, és lassan végezzék a gyakorlatot. A játékot szerepcserével folytatjuk. Ez a fajta tevékenység rendkívül megnyugtatója őket, valamint egymás elfogadására is nevel. Lehet népdalokat énekeltetni alatta, természetesen csak a labdás gyerekek éneklik. Megfelelő erre –többszöri ismétléssel – a „Tavaszi szél vizet áraszt” két versszakkal, majd később, ha tudják a

többi versszakot, akkor elég egyszer végigénekelni a népdalt, majd csere.

4. Mozdulatlánc

Első osztályosoknál a nem verbális jelek továbbadását is szívesen játszom. Ezeket kis csoportban, könyvtári foglalkozásokon, fejlesztő foglalkozásokon alkalmazom. Körbeülünk a szőnyegen, elindítom a jelet, pl. fejkavarás. Ránézek a tőlem jobbra ülő gyerekekre, ők megismétli a jelet, majd hozzáteszi az saját mozdulatát. Fejkavarás, csettintés. Ránéz a tőle jobbra ülőre, aki megismétli a mozdulatsort, majd bővíti a saját jelzésével. Kiváló memóriafejlesztő gyakorlat, és az egymásra hangolódást is segíti.

1. ábra: Mozdulatlánc-gyakorlat egy könyvtárfoglalkozáson

5. Összegzés

A magyar gyermekirodalom gazdag kincsesbánya a nyelv- és beszédfejlesztő pedagógus számára. Számomra az is fontos, hogy lélekszépítő, élményt adó gyakorlatok során gazdagítsam a kisgyermeki személyiséget. Az iskolába lépő gyermek érdeklődésének középpontjában a játék áll, ezért elengedhetetlen, hogy a foglalkozásainkat játékos formában végezzük, belecsempészve a fejlesztendő területeket. A gyakorlatok lehetőséget adnak a személyiség kibontakoztatására, hiszen ezeket nemcsak öncélúan végezzük a beszédtechnika fejlesztése kapcsán, hanem dramatikus helyzetet is teremthetünk, jelmezbe bújhatunk, mozdulatsort alkalmazhatunk a tevékenység során, sőt szerepjátékokra is felhasználhatjuk. A versek, mondókák szövege alkalmas viselkedésmódok megerősítésére, az érzelmek kifejezésére. A harapós kutya, a szelíd kutya érzelmeinek kifejezésére is nagyszerű lehetőségünk van ezek alkalmazása során. A gyerekek beleélő képességét is fejleszthetjük ezáltal, sőt az érzelmek hátterének megbeszélése kapcsán egy-egy problémamegoldást, konfliktusfeloldást is elősegíthetünk. A nagyobbakkal már kreatív nyelvi játékokat is játszhatunk akár a Kutya-tár felhasználásával. A gyerekek a vers kapcsán reklámot vagy hirdetést is megfogalmazhatnak, továbbbláncolva a gyakorlatot.

Ezek az ötletmorzsák a szeptemberben bevezetésre kerülő új Nemzeti alaptanterv megvalósítását is elősegítik, hiszen a magyar nyelv és irodalom tanítása során alapvető cél a „Kárpát-medencei magyarság által létrehozott nyelvi, irodalmi kultúra legkiemelkedőbb alkotásainak megismertetésével olyan műveltségstenderd kialakítása a tanulóknak, amely biztosítja a nemzeti kultúra generációkon átívelő megmaradását és fejlődését” (Nat 2020: 301).

A dokumentum azt is hangsúlyozza, hogy a „sikeres óvoda-iskola átmenet, gyengéd átmenet érdekében szükséges a nyelvi, a mozgáskoordinációs és egyéb hátrányok iskolakezdéskor történő felmérése, és a hátrányok mértéke szerint a kompenzációs és fejlesztő gyakorlatok: beszédgyakorlatok, téri tájékozódást és mozgáskoordinációt fejlesztő gyakorlatok beépítése a tanórákba” (Nat 2020: 302).

Az iskolák a pedagógiai programjuk helyi tantervének átdolgozásának időszakában vannak, így lehetőségük nyílik hangsúlyosan megjelelni a nyelv- és beszédfejlesztéssel kapcsolatos feladatokat a helyi sajátosságok figyelembevételével az intézmény alapidokumentumában.

Források

5/2020. (I.31.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI.4.) Korm. rendelet módosításáról. 2020. *Magyar Közlöny* 17. 290-465. URL: <https://magyarkozlony.hu> > dokumentumok > letoltes. (Letöltés: 2020. 05. 05.)

<https://egyszervolt.hu/vers/mozdony.html>. (Letöltés: 2020. 04. 05.)

<https://www.nepmese.hu/index.php/mesetar/gyermekversek/90-weores-sandor-regelo->. (Letöltés: 2020. 05. 05.)

<http://operencia.com/weoeres-sandor-olvadas/>. (Letöltés: 2020. 04. 05.)

https://www.youtube.com/watch?v=O_-0byCboeE.

(Letöltés: 2020. 04. 05.)